

"אסטרטגיית צה"ל" – בין עולם ישן לעולם חדש

אודי דקל

כללי

"אסטרטגיית צה"ל" היא שמכווינה את פעילות צה"ל (בניין הכוח והפעלתו) בהתאם ליעדים הלאומיים החיוניים, למוסכמות היסוד של הביטחון הלאומי ולמדיניות הממשלה ועל יסודות החשיבה והעשייה הצבאיות. העדכון האחרון של "אסטרטגיית צה"ל" באוגוסט 2015 נכתב בעקבות השינויים האחרונים באתגרים הביטחוניים, לקראת השינויים הצפויים בעתיד הקרוב ולאור המגמות בעולם בכלל ובסביבה האזורית והפנימית במיוחד. הרובד האסטרטגי במצפן של פעילות צה"ל חייב לכלול את ההנחיה המדינית.¹ המסמך "אסטרטגיית צה"ל" הוא אבן יסוד חשובה ומבורכת במסגרת תפיסת הביטחון הלאומי של ישראל, אולם הוא סובל מחסרונם של מרכיבים מהותיים בשתי רמות שונות: ברמה האסטרטגית נעדרים היבטים חיוניים בתוך המסמך עצמו, וברמה התפיסתית חסר הגיבוי של הדרג המדיני למה שנאמר במסמך.

השפעתה של תפיסת הביטחון המיושנת

תפיסת ביטחון לאומי חיונית לכל מדינה כדי לנסח אסטרטגיה ומדיניות ברמה המדינית וברמות הכפופות לה – בראש ובראשונה בצבא. בהיעדר תפיסה ישראלית מעודכנת ומאושרת מאז הסמינר של דוד בן-גוריון ב-1953, חסר למעשה יסוד שעליו אמורה להיבנות אסטרטגיית צה"ל.² כתוצאה מכך נשענת אסטרטגיית צה"ל על היעדים הלאומיים שהוגדרו בוועדת מרידור ב-2006,³ כפי שהובאו בהצעה שלה לעדכון תפיסת הביטחון (הצעה שממשלת ישראל לא אישרה בסופו של דבר באופן רשמי):

1. הבטחת קיומה של ישראל, הגנה על שלמותה הטריטוריאלית ועל ביטחון אזרחיה ותושביה.

2. שמירה על ערכיה של ישראל ועל צביונה: מדינה יהודית ודמוקרטית ובית לעם היהודי.

3. הבטחת חוסנה הכלכלי והחברתי של ישראל.

4. חתירה לשלום עם כל השכנים וחיזוק מעמדה הבינלאומי והאזורי של ישראל. מסמך מרידור אומנם ניסה להתמודד עם התמורות שחלו בעשורים שקדמו לכתיבתו, אך בראייה עכשווית לא ניתן להתעלם מהרושם שתפיסתה של ועדת מרידור הייתה תקפה לעשור הקודם וכי היא אינה מתאימה – ברובה – לשינויים המפליגים שהתחוללו מאז באזור. היעדים המפורטים במסמך מרידור הם יעדי-על ראויים ונכונים, אך הם כלליים מדי ואינם מספיקים לשם גיבוש אסטרטגיה צבאית שלמה וברורה. בהיעדר תפיסת ביטחון רשמית הסתמכו כותביה של "אסטרטגיית צה"ל" על עקרונותיה של תפיסת ביטחון שלדעתם ראוי היה שתאומץ. אלה הם עקרונותיה של אותה תפיסת ביטחון:

1. **אסטרטגיה ביטחונית הגנתית.** במסמך מובהר כי אסטרטגיה הגנתית "מוכוונת להבטיח את קיומה של ישראל, ליצור הרתעה אפקטיבית, לנטרל איומים ולדחות עימותים".⁴ במסמך ניתן משקל רב להרתעה בהיותה נדבך מרכזי באסטרטגיה ההגנתית. רעיון ההרתעה נכלל בתפיסת הביטחון שניסח בן-גוריון והוא אמור היה למנוע בראש ובראשונה את האפשרות של "מקרה הכול": תרחיש שבו צבאות ערב תוקפים בתיאום את ישראל בכמה זירות במקביל. הצורך למנוע תרחיש קיצוני כזה (שערב מלחמת ששת הימים נראה היה כי הוא מתגשם) נבע מהנחת היסוד של ישראל אין יכולת להכריע אסטרטגית את כלל מדינות ערב באופן שירתיע אותן מניסיון נוסף לתקוף את ישראל או לכל הפחות ידחה את המתקפה הבאה למשך פרק זמן ממושך ככל הניתן.

2. **תפיסה צבאית התקפית.** מאחר שלא ניתן להכניע את האויב במגננה, יש להפעיל את הכוח באופן התקפי כדי להשיג בשדה הקרב תוצאות חד-משמעיות שאין עליהן עוררין. רק כך ניתן לתרגם את ההישגים הצבאיים להישגים מדיניים ולמנוע מהאויב לעשות מניפולציה ולהשפיע באמצעים הסברתיים ותדמיתיים על תוצאות העימות או המלחמה. ניכר שהגיונה של התפיסה הזאת מבוסס על הלקחים שהופקו מסבבי העימותים בעשור האחרון בלבנון וברצועת עזה.

3. **שיתוף פעולה אסטרטגי.** "חיזוק היחסים עם ארצות-הברית ופיתוח קשרים אסטרטגיים עם עוד מדינות מפתח נוסף על ביסוסם וחיזוקם של מוקדי תמיכה בעולם".⁵ העיקרון זה, שנדמה כי תקפותו רק הולכת ומתחזקת בשנים האחרונות, כלל אינו מפורט, ולא ברור כיצד צה"ל תורם לקידום היעד הזה. זהו נדבך מרכזי שעל חשיבותו עמד כבר בן-גוריון. ציון הצורך בשיתוף פעולה עם ארצות-הברית ועם מדינות מפתח נוספות מצביע על כך שחילחלה ההבנה כי בעידן של גורמים

תת־מדינות רבים, של הקצנה דתית ואידיאולוגית, של מוקדי עימות וחיכוך רבים ושל התמוססות כללי המשחק המוכרים לא יכולה ישראל להסתמך רק על עצמה. עליה לבנות שותפויות עם גורמים רלוונטיים – מדינתיים, לא־מדינתיים ואחרים מעבר לגבולות – כדי להגדיל את עומק ההשפעה האסטרטגית, להתמודד עם מגוון האיומים, ליצור הזדמנויות ולגבש איים של ודאות בתוך האוקיינוס של אי־ודאות. 4. **חיזוק מעמדה של ישראל בזירה האזורית.** "תחזוק הסכמי השלום ומיצוי הפוטנציאל לשיתוף פעולה עם גורמים מתונים במרחב".⁶ זוהי בפועל השלמה מתחייבת לעיקרון של שיתוף הפעולה האסטרטגי. דוגמה לכך היא מערכת הקשרים הביטחוניים ההולכת ומתהדקת בין ישראל לירדן. במערכת הזאת טמונה הזדמנות אסטרטגית לשיתוף פעולה אל מול אתגריה של מלחמת האזרחים בסוריה באמצעות כינונו של אזור השפעה משותף ירדני־ישראלי בדרום סוריה, שבו כל צד יתרום את יתרונותיו הייחודיים כדי לעצב מציאות נוחה יותר לשתי המדינות. במסגרת שיתוף הפעולה הזה יסייעו ירדן וישראל לגורמים בעלי אינטרסים חופפים ויפעלו כדי להחליש את הגורמים העוינים – תומכי משטר אסד מחד גיסא וארגונים סלפיים־ג'האדיסטיים מאידך גיסא.

בהמשך המסמך מוצג הרעיון המסדר של תפיסת הביטחון, שאלה הם עיקריו (בתמצית):

1. השאיפה היא להשיג תקופות ממושכות ככל האפשר של רגיעה ביטחונית לשם פיתוח החברה, המדע והכלכלה ולבניית מוכנות לעיתות חירום ולמלחמה.
2. יצירת הרתעה על בסיס עוצמה צבאית חזקה ורלוונטית ונחישות להפעיל את הכוח במלוא העוצמה הנדרשת.
3. במצב שגרה – העמקה ותחזוק של ההרתעה בשילוב עם שאר ארגוני הביטחון.
4. בחירום ובמלחמה – "הסרה מהירה של האיום תוך צמצום הנזק לישראל וכדי לחזק את ההרתעה של ישראל במרחב".⁷ היעדים האלה הודגשו אף שבמערכות האחרונות הלחימה התארכה מאוד, צה"ל לא הצליח להסיר את האיום, והן הסתיימו בדימוי של תיקו אסטרטגי.⁸

עיון בחלק הזה מלמד שההרתעה חוזרת שוב ושוב ברעיון המסדר של "אסטרטגיית צה"ל", וכי היא מוטיב מרכזי במסמך. אולם הבלטת ההרתעה אינה עולה בקנה אחד עם הקביעה בתוך המסמך כי "מידת הרלוונטיות של ההרתעה הכללית והבסיסית של מדינת ישראל מצטמצמת בהשוואה לעבר, משום שהאיום משתנה".⁹ לכן מודגש במסמך שההרתעה צריכה להיות "ייעודית ומותאמת לכל אויב"¹⁰ ולהתבסס על איום אמין בפעולות התקפיות חריפות שיגבו מחיר כבד במקרה של תקיפה נגדנו. המאמצים ליצור דימוי מרתיע כוללים את בניין הכוח, פעולות תודעה ופעולות התקפיות מוגבלות לאיתות על חריגה מכללי המשחק. אין במסמך דיון מעמיק בנוגע ליעילות ההרתעה

לאור הקושי למדוד את האפקטיביות שלה. אולם אם המבחן העליון של ההרתעה הוא הארכה של תקופות הרגיעה שבין סבבי הלחימה, הרי שעד כה היא נכשלה בכך – בוודאי מול רצועת עזה.¹¹ יתר על כן, אם התכלית האסטרטגית העיקרית היא השגתה של תקופת רגיעה ממושכת, הרי חסר באסטרטגיה השילוב של שאר המאמצים להשגתה. נוסף על כך, בחלק המוקדש לעקרונות של תפיסת הביטחון ולרעיון המסדר של "אסטרטגיית צה"ל" חסרה מאוד התייחסות לגישה הרב-תחומית. לפיה, הדרך היעילה ביותר לבטא עוצמה היא באמצעות הפעלה של מגוון מאמצים: צבאיים, דיפלומטיים, כלכליים, אזרחיים, הומניטריים, משפטיים, תקשורתיים, קיברנטיים, תשתיתיים וכדומה. תנאי הכרחי להצלחת הגישה הזאת הוא קיומו של תהליך למידה שיטתי ומתמיד כדי לגבש בזמן קצר את הפרוצדורה הרב-תחומית המתאימה כדי שתשמש מענה לאיום ספציפי או לשילוב של איומים. זוהי הדרך החכמה להפעיל עוצמה, והיא מאפשרת לסכל את כוונות האויב, לשבש את פעולותיו, לשפר את האפקטיביות המבצעית של צה"ל ובמקביל לחזק את הגורמים שלהם יש אינטרסים שחופפים את האינטרסים של ישראל. הדרג המדיני נדרש להגדיר את המאמצים הרב-תחומיים ואת תפקיד צה"ל במסגרתם ולסנכרן בין כלל המאמצים האלה.¹²

ראייה חלקית של הסביבה האסטרטגית

הפרק "הסביבה האסטרטגית" כולל אפיון כוללני של הסביבה האזורית ושל האויב, ויש בו עירוב של הגיונות ושל רעיונות הלקוחים ממחנות בעלי שורשים שונים שמובילים לכיוונים שונים. למשל, לא ניתן להכליל את חזבאללה ואת המדינה האסלאמית במסגרת אותה ההגדרה של "התנגדות" ובכך להתעלם מהאיבה ומהתהום הדתית והרעיונית שפעורה ביניהם. כמו כן מדגיש המסמך את איום האסלאם הרדיקלי (השיעי והסוני) ש"פועל לשחוק את החברה הישראלית ולהתיש אותה מתוך הנחה שכושר עמידתה נמוך"¹³. נקודת הייחוס הברורה היא נאום "קורי העכביש" של נסראללה לאחר יציאת צה"ל מלבנון,¹⁴ אך ראוי לבחון האם ההנחה הזאת עדיין רלוונטית או שמא כבר איבדה אחיזה במציאות – הן בעיני ישראל ובעיקר בעיני אויביה.

נוסף על כך ראוי היה לשלב במסמך התייחסות לאתגרים נוספים שדורשים מחשבה אסטרטגית:

1. היערכות ליציאתה של איראן ממגבלותיו של הסכם הגרעין ומאמצים אזוריים להשגת יכולות גרעיניות אזרחיות וצבאיות.
2. מרוץ חימוש אזורי רחב היקף שהואף לאחר הסכם הגרעין עם איראן: ארצות-הברית מפצה את ידידותיה במפרץ בנשק המתקדם ביותר, ואילו לאיראן נפתחו אפשרויות רכש בעיקר מרוסיה ומסין.

3. המשך היחלשותם של המדינות ושל המשטרים במזרח התיכון. התוצאה: אובדן המונופול של המדינות על הפעלת הכוח וצמיחת גופים ומיליציות מסוגים שונים שלהם יכולות צבאיות ומאפייני פעולה של ארגוני טרור וגרילה.
4. תהליך ההתפרקות של מדינות לתת-יחידות – תהליך שמערער את הסדר המדינתי במזרח התיכון, וסביר להניח שיימשך עוד שנים רבות, עד שתוכלנה להיבנות מחדש ישויות מדינתיות אחראיות, יציבות ומתפקדות שניתן יהיה להסכים איתן על כללי משחק מחייבים.
5. ההבנה כי האלימות רחבת ההיקף במסגרת הטלטלה האזורית תימשך עוד זמן רב בשל המאבק בין המחנות באסלאם ובתוך המחנות – בעיקר המחנה הסוני.
6. משבר משאבים אזורי הולך וגובר – בשל הגידול המתמיד של האוכלוסייה – והחרפת משבר הפליטים.

התפרקות המדינות היא התופעה המשמעותית ביותר, שכן צה"ל מתקשה לפעול מול גורמים רבים בעלי הגיונות שונים שלא ניתן להחיל עליהם כללי משחק מקובלים ושאינם מחייבים לסטנדרטים בינלאומיים. יתרה מכך, בניגוד לאופן שבו נבחנים אותם הגורמים, ישראל נבחנת בזכויות מגדלת על ידי הקהילה הבינלאומית. זו מצפה ואף דורשת שתנהג לפי הסטנדרטים הבינלאומיים לא רק בהקשר של דיני מלחמה (שישראל מחויבת להם כפי שמודגש ב"אסטרטגיית צה"ל") אלא גם על בסיס תפיסות ליברליות שבמרכזן זכויות האזרח. לאור זאת מודגשת במסמך סוגיית הלגיטימציה להפעלת הכוח.

בתיאור של אתגרי הסביבה הפנימית מודגשים לא רק דרישת הציבור לניצחון צבאי בכל עימות, להכרעה מהירה ולהגנה מפני כל האיומים, אלא גם שינוי אפשרי בסדר העדיפויות הלאומי – מה שיוביל להפחתת ההשקעה בביטחון (מה שעדיין לא קרה בפועל) לטובת פיתוח כלכלי וחברתי.

גם אין במסמך שום התייחסות – ולו ברמז – לשאלה כיצד מבודדים את החברה הישראלית מההשפעות השליליות של התהפוכות האזוריות וכיצד מתמודדים עם ההקצנה ועם ההדתה בחברה הישראלית ועם השפעת התהליכים האלה על המשרתים בצה"ל. גם החשיפה של צה"ל ברשתות החברתיות והשינוי במאפייני היחסים בין צה"ל לחברה הישראלית אינם נידונים במסמך, אף שמדובר באתגרים פנימיים מרכזיים שיש להם השלכות מרחיקות לכת על תפקוד צה"ל.

המאפיינים של הפעלת הכוח

הפרק העוסק בתפיסה של הפעלת הכוח צריך לכלול את הרעיון האסטרטגי הכללי של הפעלת הכוח, את ההישגים המבצעיים הנדרשים בזירות השונות ואת העקרונות של הפעלת הכוח: מיצוי מיטבי של המשאבים, של היכולות, של התורות ושל התפיסות. כמו כן

צריך הפרק לעסוק באופן גיבושן ויישומן של התוכניות האופרטיביות, ביכולות הנדרשות, במוכנות ובכשרות, בעקרונות המלחמה ובתפיסת הפיקוד והשליטה. ב"אסטרטגיית צה"ל" חסרים רבים מהמרכיבים האלה.

בפרק שבו מתוארים מאפייני הפעלת הכוח של האויב ניתן דגש לשימוש שהוא עושה בסביבה האזרחית כדי לאפשר כושר מיקוח ו"תמונת ניצחון". הדגשת החשש מהצלחתו של האויב להשיג "תמונת ניצחון" מסיטה את צה"ל לעיתים מהתמקדות במאמץ העיקרי ומהרעיון המבצעי, ולראיה הדגש הגדול שמושם על מניעת חטיפתו של חייל בשדה הקרב – כפי שבא לידי ביטוי במבצע "צוק איתן" – בשל התפיסה שמדובר באירוע בעל השלכות אסטרטגיות. המציאות הזאת מובילה להגברת הלחץ האסטרטגי על ישראל גם בתום הלחימה ומדרבנת את האויב להסב לה מספר רב ככל הניתן של אבדות צבאיות ואזרחיות.

בנוגע להתרעה – המודיעין נדרש בעיקר להביא מידע על יכולות האויב (מדינות וארגונים) ועל כוונותיו, אך אין התייחסות לגורמים אחרים שלהם משקל רב בעיצוב הסביבה האסטרטגית כמו ארגונים בינלאומיים וארגונים שאינם מדינות. מוזכר גם המודיעין האופרטיבי המאפשר "פגיעה איכותית באויב", שמשמעותו איתור מרכזי הכובד שלו ומיצוי היכולות ההתקפיות המשופרות של צה"ל. אולם יש להגדיר למודיעין משימות נוספות, מעבר לתפקידיו המסורתיים המשתקפים במונח "התרעה", למשל מודיעין לזיהוי הזדמנויות, מודיעין על זרמים חברתיים ועל מגמות חברתיות ומודיעין מוכוון ליצירת השפעה על גורמים ועל אוכלוסיות בשטח האויב.

זאת ועוד, על פי המסמך, התכלית של המערכות הצבאיות היא להשיג הרתעה או הכרעה. ההגדרה הבסיסית של הכרעה היא שלילת רצונו ו/או יכולתו של האויב להמשיך בעימות כוחני, הווה אומר קיבוע ההבנה כי לא יוכל להשיג את יעדיו אם ימשיך להפעיל כוח ואלימות. בעידן הנוכחי הולך וגובר הקושי להשיג הכרעה – בוודאי במובנה האסטרטגי – והיא אינה נשמרת לאורך זמן. אלה הן הסיבות העיקריות לכך: ההתמודדות נגד גורמים תת-מדינתיים חסרי אחריות כלפי אוכלוסייה ושטח, שאינם פועלים על פי כללי משחק מקובלים; קשה מאוד לאתר את נקודות התורפה של האויבים התת-מדינתיים שנטמעים בסביבה האזרחית ומסתגלים במהירות למצבים החדשים; בסביבה כזאת קשה מאוד להגדיר את מצב הסיום ולשמרו לאורך זמן שכן האויבים משתנים כל הזמן.

סיבה נוספת לקושי להשיג הכרעה היא היעלמותן של המלחמות בין צבאות סדורים. המסקנה היא שצריך לשכלל – בשילוב עם הדרג המדיני – את ההגדרות של מצבי הסיום הרצויים. הפתרון שנמצא בצה"ל הוא השימוש במונח "ניצחון" – המבטא את השגת היעדים המדיניים שנקבעו למערכה. משמעות הניצחון היא שניתן לכפות על האויב הפסקת אש והסדרה מדינית בהתבסס על עמדת כוח.

במסמך יש ניסוחים רבים שמצביעים על העדפת התגובה על פני היוזמה. כך, למשל, נכתב:

"ניתן להגדיר כמה יעדים מדיניים ואסטרטגיות מרכזיות להפעלת הכוח:
...שימור המצב האסטרטגי או שיפורו **לאחר שהאויב החל בפעולה**
אלימה".¹⁵

יתר על כן, כאשר במסמך מדובר על "שינוי המצב מיסודו", הדגש הוא אומנם על נטרול גורמים או על שינוי מהותי ביכולותיהם או במעמדם, אך לא ברור האם במסגרת הזאת נכללת מכה מקדימה, והאם צה"ל מתכוון ומוכן למצב שבו הוא יוזם עימות צבאי (למשל מול חזבאללה בעת הנוכחית, כשחלק ניכר מכוחו שקוע בלחימה בסוריה) לשם שינוי מהותי במצבה האסטרטגי של ישראל. צורת הלחימה המודגשת במסמך היא התמרון היבשתי, שתכליתו, על פי המסמך, היא לכבוש שטח, להפחית את הירי מהשטח שנכבש, לתפוס ולהשמיד תשתיות צבאיות ולפגוע בשרידות השלטונית של האויב.

מהכתוב עולות שתי הסתייגויות עיקריות: האחת, נוצר הרושם שהתמרון עדיין מוכוון למלחמה בין מדינות. אין אזכור של סוגיות מרכזיות בשדה הקרב בהווה כמו ההשלכות השליליות שיש לאחיזה במרכזים העירוניים של האויב או כמו האפשרות להתפרקות הישויות הקיימות בעקבות תמרון יבשתי לעומק שטח האויב וכניסת גורמים קיצוניים, בעיקר ארגונים סלפיים וארגוני ג'האד, לתוך הוואקום שייווצר. כמו כן לא נידונים במסמך במידה מספקת מאמץ האש – שלו שמור מקום מרכזי בשל היכולות של צה"ל להוציא אל הפועל תקיפות מדויקות – והשילוב בין האש לתמרון. חשוב מכך: לא מובהר במסמך כי התמרון של כוחות היבשה, לצד מהלומות האש, אינו מהלך צבאי בלבד, אלא חלק ממאמץ רב-תחומי – מה שמבליט שוב את העובדה שהרעיון החשוב של תפיסת ההפעלה הרב-תחומית כלל אינו מוזכר במסמך.

מצבי התפקוד והמערכה שבין המלחמות

מצבי התפקוד: שגרה, חירום ומלחמה (שח"ס). אם מצב השגרה כולל את "המערכה שבין המלחמות" (המב"ס), נשאלת השאלה במה הוא שונה ממצב החירום שלפי אסטרטגיית צה"ל כולל מערכות ומבצעים מוגבלים מתחת לסף המלחמה. לפי המסמך, מטרת צה"ל במערכה שבין המלחמות היא "להעצים את הישגי המערכה הקודמת" (ואז נשאלת כמובן השאלה אם היא אינה רלוונטית מול אויבים שלא התמודדו איתם בעבר כמו המדינה האסלאמית) ולהרחיק את המלחמה באמצעות:

"החלשת גורמי הכוח השליליים, צמצום התעצמות האויבים, יצירת תנאים מיטביים לניצחון במלחמה עתידית, יצירת לגיטימיות לפעולת ישראל ושליטת הבסיס הלגיטימי לפעולת האויב".¹⁶

בולטת לעין העובדה שהתפיסה המוצעת היא מוגבלת משום שמודגש במסמך שהמערכה שבין המלחמות היא שולית לעומת המערכה העיקרית – המלחמה שהייתה או המלחמה שתהיה. הגישה הזאת אינה עולה בקנה אחד עם הרעיון שלפיו מטרת המערכה שבין המלחמות היא דווקא למנוע את המלחמה הבאה – ללא קשר למערכות הקודמות – ולעצב מציאות ביטחונית נוחה יותר לישראל. לפיכך, בתנאים הנוכחיים, במקום השם "המערכה שבין המלחמות", עדיף להשתמש במונח "המערכה המתמשכת" ולהתייחס אליה כאל מערכה עיקרית העומדת בפני עצמה. הצלחה במערכה המתמשכת תמנע את המלחמה הבאה ותשמר את המציאות הביטחונית הנוחה לישראל. לכן נדרש מצה"ל לגבש מתכונת רלוונטית לפיקוד עליה.

מאמץ חשוב שנעדר מהמסמך הוא הפעלת תקשורת אסטרטגית המלווה את הפעלת הכוח. יש לזכור שלתקשורת יש משקל משמעותי במאבק על הלגיטימציה – לפחות כמו למאמצים המדיניים, התודעתיים והמשפטיים. תכלית התקשורת האסטרטגית היא – מחד גיסא – למנף ולהגביר את אפקט ההשפעה על האויבים ועל כוונותיהם באופן שמשלים את הפעלת הכוח, ומאידך גיסא היא מיועדת להרחיב את חופש הפעולה המבצעי באמצעות שימור או חיזוק הלגיטימציה להפעלת הכוח.

התקשורת האסטרטגית נכללת בפרק העוסק במערכה על הלגיטימציה (זהו המקום היחיד במסמך שבו מצוינת חשיבותם של המאמצים האחרים, הרב-תחומיים). ההתייחסות ללגיטימציה היא בהקשר של הפעלת הכוח הצבאי, ולא מצוין במסמך שזוהי מטרה העומדת בפני עצמה בעידן שבו ישראל נאבקת על הלגיטימיות שלה ועל מעמדה בקהילה הבינלאומית. המאמץ המדינתי, התודעתי והמשפטי לשיפור הלגיטימיות של הפעולה מוכוון כלפי פנים וכלפי חוץ. בסוגיה המרכזית הזאת אין פירוט של הדרך לשימור הלגיטימציה לפעולה, ואין פירוט כיצד המאמץ הזה לשימור הלגיטימציה משפיע על האופן שבו מופעל הכוח: האם ישראל יוזמת עימות מזוין או האם היא פועלת רק לאחר שהוכיחה לקהילה הבינלאומית כי כלו כל הקיצין.

סיכום

במסמך "אסטרטגיית צה"ל" יש שלוש חולשות עיקריות:

הראשונה נובעת מהוואקום הגדול ברמה המדינית בהיעדר תפיסת ביטחון לאומי מעודכנת. הבסיס התפיסתי עדיין נשען על תפיסת הביטחון שאותה עיצב בן-גוריון לפני שישה עשורים, ועליה נבנו שכבות נוספות, לכאורה עדכניות, כמו נדבך ההתגוננות (ההגנה) של ועדת מרידור. הממשלה אומנם לא אישרה את ההצעה הזאת, אולם צה"ל

אימץ אותה בפועל בכך שהוסיף את ההגנה לשלוש הרגליים המסורתיות שעליה מושתתת תורת הביטחון של ישראל: הרתעה, התרעה והכרעה. ההגנה היא הרגל הרביעית. החולשה השנייה היא היעדר הנחיה מדינית ברורה ומכוונית. בעיני ממשלת ישראל הסטטוס-קוו עדיף על פני עיצובה של מציאות מדינית-ביטחונית טובה יותר, שכן להערכתה הסטטוס-קוו הוא בר-קיימא והאופציה הטובה ביותר לישראל בעידן של תהפוכות אזוריות, שבירת מסגרות מדיניות והיעדר פרטנר אמין לכינון הסדרים מדיניים בזירה הפלסטינית ובזירה הצפונית.

נטיית הדרג המדיני שלא לסמן יעדים מדיניים-ביטחוניים ברורים (לשם הנמכת ציפיות ובגלל החשש משיפוט לאחר העימותים בוועדות חקירה או בדעת הקהל) משמעותה כניסה למלחמה ללא הגדרה ברורה וחדה של התוצאות הנדרשות. לכל היותר מציבה הממשלה יעדים עמומים מוכוונים סטטוס-קוו כמו "שקט יענה בשקט" – שהיה למעשה היעד שהוגדר ב"צוק איתן". הדבקות בסטטוס-קוו באה במקום ניהול מלחמה המוכוונת לשיפור מצבה האסטרטגי של ישראל וכדי להעניק לה מגוון של אופציות אסטרטגיות חדשות. הנטייה הזאת של הדרג המדיני לדבוק בסטטוס-קוו מקשה על הפיקוד של צה"ל לקבוע יעדים ברורים בתחום הצבאי על פי התכלית האסטרטגית ולהגדיר באופן מפורט מצבי סיום נדרשים או מגמות המשך נדרשות מול הזירות השונות. נוסף על כך מקשה הדבקות בסטטוס-קוו לשלב את הפעילות המדינית והצבאית לקידום הלגיטימציה ומעמדה האזורי והבינלאומי של ישראל.

החולשה השלישית נובעת במידה רבה משתי החולשות הראשונות: צה"ל עדיין כבול בתפיסות הפעלה ישנות. אף שהוא מזהה את השינויים המהותיים שהתחוללו בסביבה האסטרטגית, הוא עדיין לא צעד את כברת הדרך הדרושה להשלמת המעבר מהעולם הקודם לעולם החדש. כך, למשל, הוא אינו מצליח להתנתק מתפיסת ההכרעה המבוססת על תמרון יבשתי לעומק שטח האויב. דוגמה נוספת: צה"ל ממשיך להתבסס יתר על המידה על ההרתעה בשל היעדר הגדרה ברורה של הדרג המדיני את המציאות האסטרטגית שיש לחתור להשגתה ובשל הקושי לאתר מרכזי כובד אצל הגורמים התת-מדינתיים והאחרים ולהשפיע על כוונותיהם. הגישות הישנות האלה מקובעות בתפיסה הביטחונית.

ואם לא די בכך, עדיין לא הוטמעה ב"אסטרטגיית צה"ל" תפיסת ההפעלה הרב-תחומית המאפשרת לעצב מציאות אסטרטגית טובה יותר לישראל. התפיסה הזאת כוללת, בין היתר, שילוב של מאמצים "רכים" לצד הפעלת הכוח הצבאי, העמקת ההשפעה האסטרטגית של ישראל בזמן ובמרחב באמצעות הפעלת השפעה על אוכלוסיות ועל גורמי כוח בשטח האויב ובאמצעות חיפוש אחר שותפים אפשריים שלהם ולישראל יש אינטרסים חופפים, ולו לזמן מוגבל.

הערות

1. **אסטרטגיית צה"ל**, עמ' 10, ראו נספח בספר זה. <http://goo.gl/fGpGiu>
2. יצחק בן-ישראל, **תפיסת הביטחון של ישראל**, משרד הביטחון – ההוצאה לאור, בסדרת האוניברסיטה המשודרת, 2013. ראו גם: יצחק בן-ישראל, "הנחות יסוד לעדכון תפיסת הביטחון בעקבות צוק איתן", בוגרי מב"ל – עמותת בוגרי המכללה לביטחון לאומי, <https://goo.gl/KM544V>
3. זאב שיף, "דו"ח ועדת מרידור: חשש שמדינות מזרח תיכוניות יצטיידו בגרעין בעקבות איראן", **הארץ**, 24 באפריל 2006, <http://goo.gl/Ft5YgR>
4. **אסטרטגיית צה"ל**, עמ' 9.
5. **שם**.
6. **אסטרטגיית צה"ל**, עמ' 10.
7. **שם**.
8. שלמה ברום, אודי דקל וענת קורץ, "סיכום: מ'תיקו אסטרטגי' ליוזמה אסטרטגית", בתוך: שלמה ברום וענת קורץ (עורכים), **הערכה אסטרטגית לישראל 2014–2015**, הוצאת המכון למחקרי ביטחון לאומי, תל-אביב, 2015 עמ' 161–173, <http://goo.gl/ObErMQ>
9. **אסטרטגיית צה"ל**, עמ' 19.
10. **שם**.
11. ראו גם: יוסי בידץ ודימה אדמסקי, "התפתחות הגישה הישראלית להרתעה – דיון ביקורתי בהיבטיה התיאורטיים והפרקטיים", **עשתונות**, הוצאת מרכז המחקר המכללה לביטחון לאומי, גיליון מס' 8, אוקטובר 2014, <http://goo.gl/c6jYnH>
12. ראו גם: אודי דקל ועומר עינב, "הצורך בעדכון תפיסת הביטחון הלאומי: אסטרטגיית השפעה רב-תחומית", המכון למחקרי ביטחון לאומי, **מבט על**, גיליון 733, אוגוסט 2015, <http://goo.gl/XrJzlj>
13. **אסטרטגיית צה"ל**, עמ' 11.
14. **שם**, עמ' 141.
15. ראו את נאומו של חסן נסראללה כפי שהובא בערוץ הטלוויזיה **אל-מנאר**, 26 במאי 2000, <https://goo.gl/uaTPWo>
16. **אסטרטגיית צה"ל**, עמ' 20.